

Dr Branka Prpa

Istoričarka

Ovo je neka vrsta radionice koja izučava Staro Sajmište s različitih aspekata – u odnosu prema Jevrejima, prema Romima, u odnosu prema budućnosti tog mesta i njegovom istorijatu. Pre svega, želimo da Vam postavimo pitanje o arhivskoj građi i postojećoj dokumentaciji u vezi sa Sajmištem. Kakvi podaci postoje o broju žrtava, o preživelim, o nacionalnom sastavu zarobljenika?

Moderan prostor Beogradskog sajma, sagrađen 1937, koji je bio predviđen da prikaže sve ono što je najnovije u Evropi i sa čime treba da se upoznaju građani Beograda, godine 1941. je prenamenjen u koncentracioni logor, čiji su prvi zatvorenici bili vojvođanski Jevreji. Pretpostavka je da je kroz logor Staro Sajmište prošlo oko 6,5 hiljada jevrejskih žena i dece. Može se reći da je u periodu od 1941. do leta 1942. pogubljena većina beogradskih Jevreja. Nemački oficir, rukovodilac vojne uprave u Srbiji, u aprilu 1942, u svom izveštaju Berlinu napisao je da je Beograd *Juden frei*, da u Beogradu više nema Jevreja.

Nakon tog perioda eliminacije Jevreja, ne samo beogradskih nego i iz cele Srbije, Sajmište postaje logor i za pripadnike srpskog naroda. Uglavnom se dovode muškarci sa Kozare, ali i druge grupe ljudi, različitih nacionalnosti i iz različitih razloga.

Po onome što danas znamo, kroz logor Sajmište je prošlo oko 36 hiljada ljudi, od čega je ubijeno oko 13 hiljada, to jest svaki treći, što predstavlja vrlo visok stepen eliminacije u poređenju s drugim koncentracionim logorima u Evropi.

Svi stradali uglavnom su streljani u Jajincima. Sajmište je poznato i po tome što je tu eksperimentalno uvedeno ono što će kasnije postati industrija smrti, a to su gasne komore. Naime, na logorašima Starog sajmišta je primenjen kamion „Dušegupka“, koji se uglavnom primenjivao na zatočene Jevreje.

I dalje postoji problem rekonstrukcije broja stradalih. Nemci su uništili dokumentaciju Starog Sajmišta, pri čemu su i u Jajncima vršili asanaciju terena. Ukupan broj pogubljenih u Jajincima, dovedenih za četiri godine rata, kreće se od 68 do 80 hiljada.

Beograd je imao četiri logora, dva prava koncentraciona logora, Sajmište i Banjicu, i dva sabirna logora, Topovske šupe i Milišićevu ciglanu, u kojoj su uglavnom bili partizani. To je jedan vrlo težak okupacioni sistem, koji je odneo veliki broj žrtava i pravi primer holokausta.

Nakon oslobađanja logora, za vreme Titove Jugoslavije, pitanje stradalih u logoru Staro Sajmište kao da nije bilo dovoljno vidljivo. Naime, obeležja koja i danas postoje ne govore o tome da su ovde pogubljeni Jevreji, Romi, Srbi i oni koji su bili protiv okupoacionih vlasti, niti se spominju brojke. I sam logor Staro Sajmište nije označen. Šta mislite o tome?

Odnos prema stratištima, prema žrtvama, kod nas je vrlo zanimljiv fenomen, kako psihološki i politički, tako i istorijski. Na primer, zastrašujući su podaci o žrtvama iz Prvog svetskog rata, u kojem je u Srbiji umro svaki treći stanovnik. A gde to možete da vidite, gde u Beogradu imate spomenik tim žrtvama? Isto je i sa žrtvama iz Drugog svetskog rata, isto je i sa ratom iz 1990-ih. Ne znamo koliko je građana Srbije poginulo u raspadu Jugoslavije, niti je vojska ikada objavila te podatke. Tako da ne verujem da su stanovnici Beograda uopšte znali da je u Srbiji izvršen holokaust.

To je jedan čudan odnos prema ljudskom životu. Na nivou političkih elita, to govori do koje mere ljudski životi nisu važni i do koje mere smo mi, kao građani, samo topovsko meso. To je jedna vrlo zastrašujuća tradicija ovog prostora. Rezultat te tradicije danas je to što ne znate ništa ni i o žrtvama iz Prvog svetskog rata. Nema spomenika u Beogradu, ni jednog jedinog, ni o žrtvama Drugog svetskog rata. Ljudi prolaze pored koncentracionih logora, a da uopšte ne znaju da su to koncentracioni logori. Nema kulture pijeteta za ta mesta.

Stoga mislim da je kranje vreme da se započne ova problematizacija. Ne samo zato što žrtve zahtevaju tu vrstu poštovanja, već i zato što će svako spomen obeležje nevinim žrtvama poručiti budućim generacijama da ne smeju doći u situaciju da na takav način gube svoje živote i da niko nema pravo da im živote oduzme. To je onda početak jednog novog mira na ovom prostoru.

Molim Vas da napravite paralelu sa logorom Jasenovac. Zbog čega je Jasenovac toliko poznatiji od Starog Sajmišta?

Verovatno zato što je problem Jasenovca morao biti rešen da bi jedinstvena država dva naroda, srpskog i hrvatskog, uopšte bila moguća. To je ono što je posle rata trebalo jasno reći – da je fašistička ideologija NDH izvršila genocid nad srpskim narodom. Na taj način se ulazi u periode mira, tako što se jasno kaže šta se desilo. Na žalost, sa Jevrejima nije bio takav slučaj, nije se smatralo za toliko bitno označiti njihovo stradanje.

Kada je u pitanju zainteresovanost vlasti da se obeleži ovo mesto, kako vidite tri posleratna perioda na Sajmištu - Titova Jugoslavija, Miloševićeva Srbija i Srbija posle Petog oktobra? Da li mislite da je u nekim razdobljima bilo više inicijative nego u drugim i ukoliko da, šta je razlog tome?

Možemo reći da su se u periodu socijalizma ta spomen obeležja definisala; Jajinci su pretvoreni u spomen park, prostor Sajmišta je, u onome što je ostalo od nekadašnjeg Beogradskog sajma, pretvoren u ateljee umetnika. Dakle, postojao je pokušaj da cela stvar bude rehabilitovana relativno pristojno.

U periodu tajkunizacije, svi beogradski tajkuni su bacili oko na prostor Sajmišta. To je veoma dobra lokacija i njih nije bilo briga što je tu bio koncentracioni logor. Kao direktor Istorijskog arhiva Beograda, bila sam i član Komisiju za kulturu opštine Novi Beograd, koju je osnovao tadašnji predsednik opštine Novi Beograd, Željko Ožegović. Naša je ideja bila da se Sajmište pretvori u spomen park i da se krene ka tome da se izgradi muzej. Ali, na nivou grada Beograda nije bilo podrške, uz objašnjenje da postoje nerešena imovinska pitanja. Sve su to, po meni, bile priče u kojima je taj prostor trebalo da bude rezervisan, kao dobar lokacijski deo Beograda, za određenu grupu ljudi kojoj bi donosio profit.

Za svaki oblik nasleđa, u koje spadaju spomen obeležja, dakle i mesta gde su bili koncentracioni logori, po Ustavu ove zemlje, odgovorna je država. Država je adresa na koju se treba obratiti, a građani imaju pravo da traže od svoje države da uradi ono na šta je Ustav obavezuje. I zaista, društvo sada postavlja ta pitanja i ta problematizacija počinje. Inače, verovatno biste tu jednog dana samo videli šoping mol, koji bi, onako uzgred, možda imao neki spomenik žrtvama.

Kako vidite budućnost Starog sajmišta? Šta bi bilo najbolje što bi se na tom prostoru

moglo desiti?

Mislím da tu nema opcija, mora se napraviti muzej. To je obaveza države i to je nešto na šta društvo ima pravo, to je negovanje kulture sećanja. Nije svejedno da li ćete tu videti neki indeferentan spomenik ili fotografije ljudi, njihove privatne stvari, da li ćete zaista videti građane Beograda, mlade, stare, žene, muškarce, decu. Zamislíte se kao čovek, nakon 60 i nešto godina, kako je strašna bila njihova smrt. Tada ćemo se kao ljudi povezati sa onima koji su nam prethodili u tom dugom lancu ljudskog trajanja, imaćemo svest i sliku o našim sugrađanima. Tek na taj način oni će i dalje biti građani Beograda, kada ih pomenemo imenom i prezimenom, jednog po jednog. Tako ih vraćamo u grad čiji su oni bili građni, kao što smo to i mi, u grad u kojem im je oduzet život. Nije diskutabilno pitanje da li obeležiti to mesto, to se mora desiti, samo je pitanje koliko će vremena još proći pre nego što tako nešto postane moguće.

Ovaj razgovor je vođen povodom istraživanja
„Poseta Starom Sajmištu“, 20. 07. 2010.